

بسمه تعالی

موانع رشد معنوی از دیدگاه صحیفه سجادیه

نویسندگان:

ربابه اناوی

محبوبه ملا احمدی

موسسه آموزش عالی - حوزوی ریحانه الرسول (سلام الله علیها)

استان مرکزی

شهرستان ساوه

چکیده

انسان در جهان هستی تنها موجودی است که علاوه بر حیات جسمی و زیستی، دارای حیات معنوی و روحانی هم هست و رشد معنوی انسان او را از سایر موجودات، به‌ویژه حیوانات، متمایز ساخته است. رشد معنوی، فرآیندی روحی، درونی و پیچیده برای از بین بردن عادات و باورهای غلط، و محو خلیات ناپسند در نفس انسان است؛ البته در این راه، دشواری‌های فراوانی وجود دارد و همواره اموری سدّ راه و مسیر رشد معنوی انسان هستند. از آنجاکه صحیفه سجادیه پس از قرآن و نهج‌البلاغه؛ مهم‌ترین میراث مکتوب و معنوی شیعه محسوب می‌شود، این پژوهش بر آن است که اشاره‌ای مختصر به موانع رشد معنوی از دیدگاه امام سجاده علیه السلام داشته باشد؛ ایشان موانع رشد معنوی را، هم از عوامل درونی و هم از عوامل بیرونی می‌دانند و مواردی مانند اتفاقات و حوادث ناگوار، دشواری‌های زندگی روزمره، ضعف اعتقاد، سستی و تنبلی، گناه و غفلت از وظایف دینی را از جمله این موانع قلمداد می‌کنند. در این پژوهش مطالب به‌صورت کتابخانه‌ای و با استفاده از منابع معتبر، گردآوری شده و به روش توصیفی و تحلیلی موردبررسی قرار گرفته است.

کلیدواژه‌ها: دعا؛ صحیفه سجادیه؛ موانع رشد

مقدمه

معنویت یکی از ضروریات بشری است؛ آن گونه که می توان انسان را معنوی بالطبع دانست. اولین عنایت برای زندگی معنوی، شناخت مبدأ به عنوان موجود اصیل و دارای تمام تأثیر در عالم هستی می باشد. انسان برای رسیدن به قلّه و کمال معنوی و نجات یافتن از سقوط در ورطه هلاکت، نیازمند فراهم شدن مقدماتی است که از جمله آنها، رفع موانع و آسیب های روحی و روانی است. ظرفیت ها و پیچیدگی های وجود آدمی، موجب گردیده است که اسلام مقدار توانایی انسان را در شناخت خود کافی ندانسته و برای رسیدن به اهداف نهایی به کمک او بشتابد و برنامه الهی را به او ارائه کند تا در سایه آن مسیر کمال را طی کند؛ بر همین اساس، اسلام برنامه دینی و معنوی خاصی دارد و رهبران معنوی آن نیز افراد ویژه ای می باشند که در صدر آنها پیامبر اکرم (ﷺ) و از پس او نیز تنها دوازده امام (علیهم السلام) و حضرت فاطمه زهرا (علیها السلام) از چنین مقامی برخوردار هستند. انسان نیازهای فراوانی در زمینه های مختلف دارد؛ و همواره برای رفع احتیاجات خود در تکاپوست. انسان ها با توجه به اینکه در کدام مرتبه از کمال باشند خواسته های خود را به شکل های مختلف برطرف می کنند؛ یکی از این روش ها، دعا و عرض حاجت به محضر خداست؛ با توجه به آموزه های اسلامی، دعا کردن به درگاه معبود، امری فطری و یکی از مهم ترین ابزار و وسایل برای رسیدن به خدا و نیل به تکامل مادی و معنوی و حل مشکلات فردی و اجتماعی است. دعا راهی برای رویارویی با شیطان و نزدیک شدن به خداست. صحیفه سجادیه کتابی است که از معصوم صادر شده است؛ و دربردارنده دعاهایی با موضوعات گوناگون است. با دعاهای صحیفه سجادیه می توان راه عرفان را در معنویت پیمود و از محتوای آن برای برنامه هدایت و کمال بهره گرفت. با پیاده سازی معارف این کتاب در سطح اجتماع، می توان سبک زندگی اسلامی را رواج داد. این منبع، گزاره هایی را به عنوان موانع رشد، معرفی کرده

است، این نگاشته در پی شناسایی و تبیین موانع پیشرفت معنوی از دیدگاه این کتاب ارزشمند می‌باشد. در مورد پیشینه این پژوهش، باید متذکر شد که نوشتارهایی در مورد پیشرفت معنوی از جمله «عوامل پیشرفت در منظر قرآن» از مهدی رستم نژاد؛ «مبانی و شاخص‌های رشد معنوی انسان در قرآن» از محسن قاسم پور و... مباحث ارزشمندی را در باب رشد و پیشرفت معنویت مطرح کرده بودند. ولی در مورد موانع پیشرفت که تمرکز بر روی صحیفه سجادیه داشته باشد، تنها، یک مقاله و پایان‌نامه، مشاهده شد که آقای علی انجم شجاع، هردوی آن‌ها را نگاشته و موانعی از رشد معنوی را بیان کرده‌اند.

در این مقاله، بر خلاف مقاله نامبرده، برخی از موانع با توجه به خارج و یا داخل آن‌ها از وجود انسان طبقه‌بندی شده؛ و به تبیین و توضیح آن‌ها نیز پرداخته شده است که با توجه به ماشینی شدن زندگی امروزی و مشغول شدن انسان‌ها به کار و مسائل روزمره و کمرنگ شدن نقش معنویات در زندگی و گسترش موانع پیشرفت معنوی انسان در جهان امروز، پرداختن به موضوعاتی از این دست را ضروری می‌سازد.

سؤالاتی که با توجه به عنوان، می‌توان مطرح کرد این است که موانع رشد معنوی از دیدگاه امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه چیست؟ و همچنین موانع خارجی رشد معنوی و موانع داخلی رشد معنوی از دیدگاه امام سجاد علیه السلام در صحیفه سجادیه چیست؟ به نظر می‌رسد با توجه به اینکه امام سجاد علیه السلام، بسیاری از مراحل رشد و کمال در زندگی را در قالب دعا به انسان یاد داده است؛ می‌توان گفت که عواملی محیطی و حوادث پیرامون انسان و خصوصیات و فضایل اخلاقی، می‌تواند در رشد معنوی انسان تأثیرگذار باشد که هدف تحقیق، یافتن پاسخ قطعی به این سؤالات فرعی و رسیدن به پاسخی کامل و جامع به سؤالات اصلی می‌باشد؛ که در پایان پژوهش به آن‌ها خواهیم

رسید. در این مقاله، روش تحقیق برای رسیدن به حقیقت نقلی و وحیانی، و گردآوری اطلاعات، به صورت کتابخانه‌ای و روش پرورش و تجزیه و تحلیل، توصیفی می‌باشد.

نتیجه گیری

امام زین العابدین علیه السلام مانند پیشوایان معصوم دیگر علیهم السلام وظیفه سنگین هدایتگری و تبیین دین و نشان دادن راستی‌ها و کژی‌ها را بر عهده داشته و به انجام رسانده‌اند؛ اما آنچه روش این امام علیه السلام را با دیگر امامان علیهم السلام در این مهم متمایز ساخته وضعیت سیاسی و اجتماعی زمان آن حضرت می‌باشد. بهترین روشی که امام علیه السلام برای آموزش و تربیت دینی و رشد معنوی در پیش گرفتند زبان دعا و نیایش با پروردگار بوده است.

این پژوهش باهدف بررسی موانع رشد معنوی در دعا‌های امام علیه السلام در صحیفه سجادیه به این نتیجه رسید که با توجه به اینکه انسان استعداد خوب یا بد شدن را داراست و بااراده و اختیاری که آفریدگار به او داده، می‌تواند مسیر حیوانیت یا الوهیت را انتخاب کند. همچنین با توجه به امیال مادی و معنوی که در وجود انسان هست و عواملی خارج از وجود انسان که بر رشد و تعالی و یا تضعیف هر یک از این امیال تأثیرگذار هستند. امام سجاد علیه السلام عواملی چون: اتفاقات روزمره، محیطی که انسان در آن قرار می‌گیرد، حکمت‌های الهی، عدم احساس نیاز به خداوند و عدم داشتن یک برنامه کامل در زندگی و ... را ازجمله عوامل خارجی می‌شمارد که می‌توانند مانعی برای رسیدن به معنویت و کمال باشند. همچنین این عوامل خارجی و بیرونی می‌توانند محرک رفتار و واکنش‌هایی در درون انسان مانند «جهل، غفلت، پیروی از هواهای نفسانی، تسلط شیطان، گناه، عادت‌های بد و...» شوند که مانع از پیشرفت معنوی انسان می‌شوند.

انسان می‌تواند با مراقبه و کنترل آن‌ها مسیر معنویت و کسب کمالات در درگاه الهی و رسیدن به حقیقت را به دست آورد.

منابع

قرآن

نهج البلاغه

۱. انوری، حسن، فرهنگ برگ سخن، تهران: انتشارات سخن، چاپ پنجم، ۱۳۸۶ ه.ش
۲. ترابی، احمد، امام سجاد علیه السلام جمال نیایشگران، مشهد: آستان قدس رضوی بنیاد پژوهش‌های اسلامی، چاپ اول، ۱۳۷۳ ه.ش.
۳. دهخدا، علی‌اکبر، لغت‌نامه دهخدا، تهران: مؤسسه انتشارات و چاپ دانشگاه تهران، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۳ ه.ش.
۴. ذوعلم، محمدحسین، آفات دعای مکارم الاخلاق، بی‌جا: رایحه عترت، چاپ الجواد، چاپ اول، زمستان ۱۳۸۰ ه.ش.
۵. عمید، حسن، فرهنگ فارسی عمید، تهران: امیرکبیر، چاپ ششم، ۱۳۷۹ ه.ش.
۶. فلسفی، محمدتقی، شرح و تفسیر دعای مکارم الاخلاق، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی، چاپ ششم، ۱۳۷۹ ه.ش.
۷. قمی، عباس، منتخب مفاتیح‌الجنان، صحیفه کامله سجادیه، ترجمه: الهی قمش‌ای، تهران، ناشر گلبن، چاپ اول، ۱۳۸۹ ه.ش.
۸. مالکی، امید، فرهنگ فارسی فرهیخته، تهران: بدیهه، چاپ دوم، ۱۳۸۲ ه.ش.

۹. ممدوحی کرمانشاهی، حسن، شناخت و شهود، قم: بوستان کتاب قم، انتشارات دفتر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ اول، ۱۳۸۳ ه.ش.
۱۰. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، تهران، قم، انتشارات صدرا، چاپ ۸، ۱۳۸۰ ه.ش.
۱۱. مطهری، مرتضی، مصونیت از گناه و اشتباه، منبع اصلی، ناشر: جمله حوزه، نوع کتاب دیجیتالی (کتابخانه قائمیه اصفهان)
۱۲. معین، محمد، فرهنگ فارسی معین، تهران: موسسه انتشارات معین، چاپ اول، ۱۳۸۱ ه.ش
۱۳. ملکی تبریزی، میرزا جواد، اسرارالصلوة، ترجمه: رضا رجبزاده، تهران: پیام آزادی، چاپ
۱۵. موحدی نژاد، محمد، دعا زبان راز و نیاز در قرآن، تفسیر دعاهاى قرآنى، تهران: مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن، ۱۳۹۰ ه.ش (کتابخانه اینترنتی قائمیه)
۱۶. هاشمی رفسنجانی، اکبر، فرهنگ فارسی، قم: موسسه بوستان کتاب، مرکز چاپ و نشر تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم، چاپ ۱۳۸۳ ه.ش
۱۷. ابن منظورالافرقی، جمال‌الدین محمد مکرم، لسان العرب، ایران: نشرأدب الحوزه، محرم ۱۴۰۵ ه.ق
۱۸. الحر العاملی، محمدبن حسن، تفصیل وسائل الشیعه الی تحصیل مسائل الشرعیه، تحقیق: محمدرضا الحسینی الجلالی، قم: موسسه آل البيت (کتابخانه اینترنتی قائمیه اصفهان)
۱۹. الطریحی، فخر الدین، مجمع البحرین، تحقیق: سید احمد الحسینی، بی‌جا: موتضوی، چاپخانه حیدری،

۲۰. راغب اصفهانی، مفردات الفاظ القرآن، قم: شارع ارقم، رقم ۵۹، ۱۴۲۵ ه.ق

۲۱. کلینی، محمد بن یعقوب، اصول کافی، دار الکتب اسلامیة، تهران:

۲۲. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، مصحح و محقق: محمدباقر بهبودی، تهران: مکتبه الاسلامیه

۲۳. محمدی ری‌شهری، محمد، میزان حکمة، قم: مؤسسه علمی فرهنگی دار الحدیث. سازمان

چاپ و نشر، ۱۳۸۹ ش

۲۴. نوری الطبری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، بیروت: آل بیت (علیه السلام) لاحیاء التراث

فهرست مقالات

۲۵. انجم شجاع، عباس، "موانع پیشرفت معنوی از دیدگاه صحیفه سجادیه"، سال دوم، زمستان ۱۳۸۶ شماره ۷

۲۶. پاکزاد، عبدالعلی، "ابتلاء و آزمایش در قرآن"، درجه علمی و پژوهشی (حوزوی) منبع: پژوهش‌های قرآنی، ۱۳۸۷ شماره ۵۴-۵۵

۲۷. پاک نیا تبریزی، عبدالکریم، "موانع رسیدن به رشد و کمال از نگاه امام علی (علیه السلام)" روزنامه کیهان، شنبه ۲۶ مرداد ۱۳۹۸، شماره ۲۲۲۶

۲۸. خسرو پناه، عبدالحسین، "عوامل و موانع معنویت"، حصون، سال ۱۳۸۷، شماره ۱۶.

۲۹. سلیمانی، مصطفی، "درآمدی بر نظام تربیتی و انسان‌شناسی از منظر صحیفه سجادیه"، راه تربیت، تابستان ۱۳۹۰، شماره ۱۵

۳۰. شیخ قمی، مریم، "نقش دعا در تکامل معنوی انسان"، کلام حکمت، پاییز و زمستان ۱۳۹۷ شماره ۲.

۳۱. فرزانه، عبدالحمید، "انسان‌شناسی در صحیفه سجادیه"، اندیشه دینی (دانشگاه شیراز)، تابستان ۱۳۸۴، شماره ۱۵.

۳۱. کیانی، معصومه و دیگران، "مفهوم شناسی معنویت از دیدگاه اندیشمندان تربیتی غربی و مسلمان"، درجه علمی، علمی پژوهشی (حوزوی) منبع: اسلام و پژوهش‌های تربیتی پاییز و زمستان ۱۳۹۴، شماره ۲.

۳۲. نارویی نصرتی، رحیم، "معنویت همزاد و همگام انسان"، نگاه دینی-روانشناسی، حوزه‌های تخصصی، منبع، معرفت، ۱۳۸۴، شماره: ۸۷.